

Κ. Π. ΚΑΒΑΦΗΣ

Με πόσες μορφές εκφράζομε την ποιητική μας διάθεση! "Αν, στη πραγματικά του ύποστασι, τὸ μουσικὸν αἶσθημα ποὺ ξεχειλίζει στὴν ποίησι καὶ ἀποτελεῖ τὴν αἰώνια οὐσία της, εἶνε ὁμοιόγενο καὶ παντοτεινό, πόσο πολύμορφα ὅμως καὶ πολύχρωμα ἐκδηλώνεται!

Ἡ μεγάλοπρεπη ροὴ τῶν ὡραίων καὶ μεγάλων ἐμπνεύσεων, μὲ τὴν ποιητικὴν μας διάθεση ἐξυψωμένην ἀπὸ τὴν ἡρωϊκὴν ὑπερέντασι τῶν αἰσθήσεων μας, τὸ βίαιο ξέσπασμα τῶν παθῶν μας στὸ ρυθμὸ τῶν στίχων, ἡ ἀτονία τῶν κουρασμένων μας οἰσθημάτων, μιὰ σοφὴ περισυλλογὴ, ἀνάμεσα στὴ λυπητερὴ θύμησι τῶν περασμένων καὶ τὴ μονοτονία τῶν ἡμερῶν τοῦ μέλλοντος, ἔπειτα ἓνα γέλοιο περαστικό, ἓνα δάκρυ ἀδυναμίας, μιὰν ἀνησυχία, μιὰ ξεγνοιασιά, τόσα καὶ ἄλλα τόσα μοτίβα τῆς ποίησής μας.

Στοὺς ποιητές, ἡ ιδιοσυγκρασία, ἡ μόρφωσι, οἱ διανοητικὲς καὶ φυσιολογικὲς ἐπιρροὲς διαμορφώνουν μιὰν ὀρισμένη ψυχικὴ διάθεση μὲ τὴν ὁποία, μὲ ὅσεσδήποτε λοξοδομίες, ὑποτακτικὰ στὸ ὕστερο, ἀντικρύζουν τὴ ζωὴ. Καὶ πολλὰς φορὲς λέμε πῶς ὁ τάδε ποιητὴς ἤυρε τὸ δρόμο του, ὅταν ἀκριβῶς ἀκολογήσει τὸ εἶδος ἐκεῖνο τῆς ἐμπνευσεως ποὺ προσδιορίζει ἡ ψυχικὴ του διάθεσι. "Ἄλλοι ποιητές, αὐτοί, εὐνοούμενοι τῆς μεγαλοφυΐας, ξεπερνοῦν τὶς ἀνθρώπινες διακρίσεις τῶν ποιητικῶν εἰδῶν καὶ ἡ ποίησίν τους ἀπλώνεται καὶ ἀγκαλιάζει ὅλη τὴ ζωὴ. Στὸ πολύκυκλο τραγοῦδί τους ἀκοῦς τὴ συμφωνία τῶν ἀνθρώπινων αἰνιγμάτων γιὰ τὴν αἰωνιότητα. Ὁ ποιητὴς μὲ τὴ γενικώτατη σημασία, ὅταν τύχει νᾶνε ἔτσι παγκόσμιος, μπορεῖ νὰ προσδώσει στὴ σκέψῃ ὅλη τὴν ἔκτασι τοῦ ἀπείρου, νὰ χαρίσει «μιὰ νέαν ἔννοιαν στὴ ζωὴ καὶ μιὰ κυβέρνησι στὸ χάος.»

Ἡ ποίησι δὲ μπορεῖ νὰ νοηθεῖ μετρία. Μετριότητα καὶ ποίησι ἀποκλείονται, εἶνε δυὸ πράγματα ἀντιφατικά.

Ποιὸ εἶνε τὸ χαρακτηριστικὸ τῆς ποίησεως; Ποιὰ εἶνε ἡ δύναμι ἐκείνη τῆς σύλληψεως ποὺ, ἅμα λείπει, ποίησι δὲν ὑπάρχει;

Ἡ ἐμφύσησι στὸν κόσμον τῶν ιδεῶν καὶ τῶν αἰσθημάτων, ποὺ γεννῶνται στὴ μουσικὴ δόνησι τοῦ βαθύτερου ἐσωτερικοῦ μας κόσμου, τῆς ζωῆς ποὺ πάλλει ἢ ποὺ ρεῖει μὲ μιὰν ἀδιάκοπη σειρὰ παραστατικῶν εἰκόνων καὶ κινήσεων— νά, σὲ ὅσο τὸ δυνατό περιεκτικὸν ὄρισμό, ὁ κύριος προορισμὸς τῆς ποίησεως. Τὸ ποιητικὸ πνεῦμα εἶνε γεννοβόλο ἐνὸς κόσμου ποὺ χορεύει, εἴτε μὲ ἀνάλαφρο καὶ γλίγορο ρυθμό, εἴτε μὲ τὴν ἁρμονισμένην βραδύτητα τῶν φαινομένων ποὺ πᾶνε πρὸς τὴν ἐξουθένωσι. Καὶ ἡ μεγαλωσύνη τοῦ ποιητῆ μετριέται μὲ τὴ δύναμι αὐτὴ τῆς ἀναπαράστασεως σὲ εἰκόνες βαθύγραμμες καὶ καθολικὰς.

ΣΗΜ. ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ. — Γιὰ τὴ μελέτη τούτη ποὺ βγήκε καὶ σὲ ἰδιαίτερον βιβλιαράκι μίλησαν πολὺ ἐπαινετικά οἱ κ. κ. Γρηγ. Ξενόπουλος, "Ἀριστος Καμπάνης καὶ Χ. Παπαντωνίου.

Όσο και ασθενέστερα βλέπει ο ποιητής τόσο και λιγώτερο μπορεί να επιβληθεί στην αισθαντικότητα μας, τόσο και λιγώτερο μπορεί να αμφισβήτησι να μάς υποτάξει στην εξουσία του. Τόσο λιγώτερο μεγάλος είναι. Μπορεί τότε να έχει το χάρισμα, με μιὰ μουσικότητα τοῦ στίχου, να μάς κάμνει νὰ αισθανόμαστε τὸ πέρασμα ἀχνῶν καὶ ἀπροσδιόριστων εἰκόνων. Μπορεῖ νὰ προκαλεῖ μετὰ τὸ τραγοῦδι του μέσα μας τὸ σάλεμα μιᾶς σκέψης καὶ μιᾶς ἀνάμνησης, μιᾶς ἐντύπωσης ποὺ κατὰ μέρος νὰ μάς ὑποβάλει. Στους τελευταίους αὐτοὺς ἀνήκει ὁ ποιητὴς Καβάφης.

Εἴκοσι πέντε τώρα χρόνια σχεδὸν ἀφ' ὅτου ἐδημοσίευσεν τὸ πρῶτον τοῦ ποιήμα, παρουσιάζεται σήμερον μετὰ μεγάλης ἀξιώσεως. Δεῖγμα μιᾶς σοβαρῆς ἐκτίμησιν τοῦ ἔργου του θὰ ἦταν μιὰν αὐστηρὴ κρίσις. Ὅτι μπορούσε νὰ μάς δώσει, τὸ ἔχομε μπροστά μας. Ἀδίστακτα μπορεῖ νὰ πεῖ κανεὶς πῶς, ἀπὸ τὸν Καβάφη, δὲν περιμένομεν ἐκπλήξεις. Μένει ὁ ἴδιος, ἀπαράλλακτα ὁ ἴδιος, ἀπὸ τὰ πρῶτα τοῦ ποιήματα.

Ὁ Καβάφης ἄμεσα δὲν συγκινεῖ σχεδὸν ποτέ. Ὅχι ἐπειδὴ εἶναι διανοητικὸς. Δὲ θὰ μπορούσαμε σήμερον νὰ δεχτοῦμε μιὰ ποίησιν πραγματικὰ μεγάλῃς πνοῆς, ἂν δὲν κατορθῶνε νὰ ξεστάνει καὶ νὰ συγκινήσει τὸ πνεῦμά μας. Ἡ ποίησις ὅμως τοῦ Καβάφου δὲν κατορθώνει νὰ μάς ζωντανεύσει τὴ φιλοσοφία της, νὰ ἐνσαρκώσῃ τὴ διανοήσιν της, μ' ἓνα κόσμον εἰκόνων καὶ μ' ἓνα σύνολον κινήσεων, χωρὶς τις ὁποῖες, δὲν ὑπάρχει ποίησις. Καὶ θὰ ἔφθανε κανεὶς τὴν ἀνάγκη νὰ μὴ παραδεχτῇ τὸν Καβάφη ὡς ποιητὴν, ἂν δὲν ἔμενε στὴ ποίησιν κι' ἓνας ἄλλος τρόπος ἐκδήλωσιν καὶ μιὰ ἄλλη περιοχὴ, ἡ ὁποία βέβαια δὲν εἶναι τῆς μεγάλῃς ποίησιν—ἡ ὑποβλητικότης. Ὁ Καβάφης εἶναι ποιητὴς παράξενος ὑποβλητικὸς. Προκαλεῖ τὴν ὑποβλητικότητα μᾶλλον παρὰ τὴ δίνει. Ἡ ὑποβλητικότης του δηλαδὴ δὲν ἔχει μεγάλην ἔντασιν. Κεντὰ τὴ φαντασία μας μετὰ μιὰν ἀόρατην, ἀνεπαίσθητην ἀφορμήν. Καὶ γι' αὐτὸ θὰ ἐτολμοῦσε κανεὶς νὰ πεῖ, γυρεύοντας τὸ καταλληλότερον χαρακτηρισμόν, πῶς ὁ Καβάφης δὲν ἐννοεῖται χωρὶς τὸν ἀναγνώστη του. Δηλαδὴ γιὰ νὰ μπορέσει νὰ ἐπέλθῃ ἡ ἐπικοινωνία τοῦ ἀναγνώστη μετὰ τὸν ποιητὴν πρέπει νὰ προηγηθῇ κάποια συνεννόησις. Χρειάζονται κάποιοι ὄροι, χωρὶς τοὺς ὁποίους ὁ ποιητὴς μας κινδυνεύει νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς στερούμενος καὶ τῆς «ἐλαχίστης ποιητικῆς φλέβας». Καὶ πρέπει πρῶτα ὁ ἀναγνώστης νὰ φέρῃ μέσα του ἓνα σπῆλαιον, ὅπου, μιὰ φωνοῦλα—ὁ ἀναιμικὸς στίχος τοῦ Καβάφου—θὰ μπορέσει νὰ παραγάγῃ κάποιον ἀντίλαλον. Δὲν ἀρκεῖ αὐτό. Τὸν Καβάφη δὲν ἀνέχονται καὶ πολλοὶ μορφωμένοι καὶ αἰσθαντικοί. Οἱ ἀναγνώστῃς του πρέπει νὰ ἔχουν κάποιαν ὀρισμένην ἰδιοσυγκρασίαν—νὰ μποροῦν νὰ ἐπιβάλλουν στὸν ἑαυτὸν νὰ περάσουν ἀπὸ ἓνα δρόμον σκοτεινόν, ὅταν γύρω τους ξανοίγονται ἄλλοι ὀλόφωτοι. Καὶ πρέπει ἔπειτα νὰ ἔχουν κάποιαν ὀρισμένην διάθεσιν. Νὰ θέλουν νὰ ἀφιγκρασθοῦν μιὰ σιγανήν, ξέπνοη καὶ ἀλλοιωτικὴ φωνή, γιὰ νὰ μπορέσουν νὰ ἐρμηνεύσουν τὸ ψῆφόν της. Καὶ ὅταν φθάσουν νὰ συγκινηθοῦν ἀπὸ τὴν ποίησιν τοῦ Καβάφου, ἂς εἶναι βέβαιοι πῶς συνέβαλαν εἰς τὴν συγκίνησιν τους, πολὺ-πολύ, οἱ ἴδιοι. Ἔτσι, ἡ ποίησις τοῦ Καβάφου δὲν εἶναι γιὰ τοὺς πολλοὺς. Δὲ θὰ πεῖ ὅμως πῶς ἀπευθύνεται εἰς ὅλους ἀνεξαιρέτως τοὺς ἐκλεκτούς. Ὅπως εἶπα, ὑπάρχει ἀνάγκη κάποιαν ἰδιοσυγκρασίαν εἰς τὴν αἰσθαντικότητα. Ξέρω πολλοὺς, εὐπαθεῖς τοῦ στίχου, ποὺ δὲν τοὺς ἀρέσει ὁ Καβάφης.

Οὔτε τὴ φύσιν θὰ βροῦμε στὴ ποίησιν τοῦ Καβάφου, οὔτε πραγματικὰς εἰκόνες. Τὸ αἶσθημα τῆς φύσιν δὲν τὸ ἔχει. Τὰ ποιήματά του φέγγονται

ἀπὸ ἑνα τεχνητὸ φῶς — μέσα σ' ἑνα πράσινο δωμάτιο, ὅπως θέλει ὁ ἴδιος στὸν «Πολυέλαιο» ὅπου μεταδίνεται στὸ αἷμα μιὰ παράξενη ἡδονικὴ πύρη. Ἀποπειράθηκε νὰ αἰσθανθεῖ τὴ φύση. Ἄν τοὺς στίχους, ποὺ εἶχαν τὸ αὐτῷ χιμα νὰ ἐνσαρκώσουν τὴν ἀπόπειραν αὐτὴν, δὲν εἶχεν ἀποκηρύξει ὁ ἴδιος ὁ ποιητὴς (δημοσιευμένοι εἶνε σ' ἑνα ξεχασμένο Ἀλεξανδρινὸ περιοδικό — εἰς καθαρεύουσιν) θὰ μοῦ ἦτο δυνατό νὰ δείξω τί δύσπεπτο φαντασίωμα μπορεῖ νὰ καταστήσει ἡ φύση, ὅταν δὲν τὴν νοιώθουμε πραγματικά. Στὰ τελειωτικὰ νόμιμα ποιήματά του ἀπέφυγε πάντα νὰ μιλήσει γιὰ τὴ φύση. Ἀναγκάστηκε μιὰ φορὰ νὰ τὴν ἀναφέρει, ἀλλὰ γρίγορα-γρίγορα «ὥς ἐν παρόδῳ». «Ἡ μέρα ἦτανε ζεστὴ καὶ ποιητικὴ — ὁ οὐρανὸς ἑνα γαλάζιο ἀνοιχτό.» Μποροῦσε νὰ βρεῖ τὸν τρόπο ν' ἀποφύγει τοὺς δύο αὐτοὺς στίχους.

Σὰ νὰ τὸν τρομάξει ἡ φύση μὲ τίς ἀλλαγές της — πρὸ πάντων μὲ τὴ ζωὴ της καὶ μὲ τίς εἰκόνες της. Ἐχει μιὰ βαθειὰ ἀποστροφή γι αὐτή. Καὶ στὸ βάθος τῆς ποιήσεώς του θ' ἀνακαλύψουμε τὴν πρὸ ἀπελπισμένη ἀδυναμία — ἀδυναμία μὲ τὴ γενικὴ σημασία. Ἡ ιδιότητα του αὐτὴ τὸν πλησιάζει πρὸς τοὺς ποιητὲς τῆς παρακμῆς, μὲ ὅλη τὴ φαινομενικότητα συγκρατημένης λιτότητας καὶ ἀσκητισμοῦ στὴ φιλοσοφία του.

Εἶπαμε πῶς ἡ ποίηση τοῦ Καβάφη στερεῖται ἀπὸ εἰκόνες. Τὶς λιγοστὲς φορὲς ποὺ προσπαθεῖ νὰ μᾶς εἰκονίσει πραγματικά ἐκεῖνο ποὺ θέλει νὰ πεῖ, ἡ εἰκόνα δὲν μᾶς ἐπιβάλλεται — δὲν εἴμεθα βέβαιοι ἂν ἔτσι θὰ ἔπρεπε νὰ μᾶς παρουσιαστῇ ἡ ἰδέα καὶ ὄχι ἀλλοιῶς, ὅπως στίς «Ἐπιθυμίες» καὶ στὰ «Κερί».

Δὲ μπορεῖ μὲ μιὰ χαρακτηριστικὴ εἰκόνα νὰ μᾶς παρουσιάσει ἑνα πρόσωπο ὅταν περιγράφει. Στὴ «Συνοδεία τοῦ Διονύσου» μᾶς παρουσιάζει τὸ Θεὸ «μὲ θεσπεσίαν δόξαν ἐμπρός.» Κάθε θεὸς μὲ τὴν ἴδιαν θεσπεσίαν δόξαν θὰ περπατοῦσε.

Τὸ πνεῦμα του, σὲ ἀναζήτησιν μιᾶς παράστασης, καταφεύγει τότε στὰ ἱστορικὰ σύμβολα γιὰ νὰ ἐκφραστῇ. Καὶ οὔτε τότε κατορθώνει νὰ μᾶς ἀναπαραστήσει τὸ ἱστορικὸ σύμβολο. Μᾶς δίνει μιὰν ἀφορμὴ, μᾶς ὑποβοηθεῖ γιὰ νὰ τὸ φαντασθῶμε. Ἡ ἱστορία σὰ νὰ τοῦ εἶνε ἀπαραίτητη. Στὴν ἀρχὴ μιᾶς κοινωνίας ὁ Καβάφης θὰ ἔμενεν ἄλαλος, ὡς ποιητής. Ἡ ποιητικὴ του ἰδέα φτερουγίζει πρὸς ἑνα ἱστορικὸ ἐπεισόδιο, χαρακτηριστικὸ τῆς ἐννοίας της, γιὰ νὰ ἐνσωματωθεῖ. Νὰ τοῦ πάρει τὴν ἐκφραση καὶ νὰ τοῦ δώσει τὸ συμβολισμό. Ἡ ἐργασία μὲς τὸ μυαλὸ τοῦ ποιητῆ θὰ εἶνε καταπληκτικὴ. Γίνεται ἐκεῖ μέσα μιὰ δουλειὰ μελέτης, ἐρευνας, προσαρμογῆς καὶ ἐμπνευσης, ποὺ εἶνε θαῦμα ὅτι μένει στὸ τέλος μιὰ ποιητικὴ πνοὴ γιὰ νὰ μᾶς ὑποβάλλει κάτι.

Ὁ Καβάφης ἴσως εὐκόλα θὰ παραιτεῖτο ἀπὸ κάθε ἀπαίτηση ἐπὶ τῶν εἰκόνων καὶ τῆς φύσης. Θὰ ἀπαιτοῦσεν ὅμως τότε ἀμέσως νὰ προσέξουμε τὴ σκέψη του καὶ τὴ φιλοσοφία του. Βέβαια ὁ Καβάφης ἔχει δικαίωμα νὰ τὸ κάμει.

Ὅταν ὁ στίχος δὲν ἀρκεῖται σὲ κουνδούνισμα ἡχερῶν λέξεων, σὲ μιὰ ἔξωτερικὴ μουσικότητα, ἀλλὰ ὑπονοεῖ κάτι βαθύτερο, ἀνθρώπινα βαθύτερο, ὅταν, μὲ τίς εἰκόνες καὶ μὲ τὰ σύμβολα μᾶς τραβάει πρὸς ἑνα νόημα γιὰ τὴ ζωὴ, γιὰ τὸν ἑαυτὸ μας, γιὰ τὰ αἰσθήματά μας, γιὰ τὸ μυστήριον τῆς ὑπαρξῆς μας, κλείνει μέσα του βέβαια μιὰ φιλοσοφία. Ἡ φιλοσοφία ὅμως τῆς ποιήσεως δὲν εἶνε ἀνεκτὴ σὰν ἔρχεται νὰ μᾶς ἐπιβληθεῖ μὲ μιὰ λογικὴ ξηρότητα. Δὲν ὑπάρχει ἀποκρουστικότερο εἶδος ἀπὸ τὸ διδακτικισμό. Ἡ

φιλοσοφία στην ποίηση μᾶς ἔρχεται σάν αἶσθημα, σάν ὑπονοούμενη ἔννοια, σά μιάν ἀλήθεια τῆς φαντασίας μας, ὅταν πετᾷ στοῦ κυνηγι τοῦ ρυθμοῦ καί τῆς ἁρμονίας τῆς ζωῆς.

Ἡ φιλοσοφία τοῦ Καβάφη δὲν κυνηγᾷ νὰ πιάσει ἓνα γενικὸ νόημα τῆς ζωῆς. Σταματᾷ στὴν ἡθικὴ ἢ τοῦ ἀνθρώπου — ἂν στὸν ὄρο αὐτὸ δόσομεν εὐρύτατη σημασία. Μιὰ ἡθικὴ στωϊκὴ, μὲ χαμένη πιά τὴ πίστη στὴ θέληση — στὴν ἀποτελεσματικότητά τῆς θέλησής μας, καί ὅμως μὲ μιάν ἀδιάσειστην ἐπιμονὴ στὴν τιμὴ, ποὺ ἐπιβάλλει μιὰ ἀνώτερη ἀξιοπρέπεια καί ὁ ἀνθρωπισμός. Ὁ περίφημος ὁδηγητὴς κανόνας τῶν στωϊκῶν «κάμε ὅ,τι σοῦ ἐπιβάλλεται καί ἑξαργτᾷται ἀπὸ σένα, μένε ἀδιάφορος σὲ ὅ,τι εἶνε ξένο πρὸς τὴ θέλησή σου», ὑποδειχνεται στὸν ἀνθρωπο σάν ἓνα «μεγάλο ναί» καί σάν ἓνα «μεγάλο ὄχι» ποὺ πρέπει νὰ προφέρει στὴ κρίσιμη στιγμή, ἀδίστακτα καί ὥς «τὸν καταβάλλει — ἐκείνο τὸ ὄχι — τὸ ὀρθὸν εἰς ὅλην τὴν ζωὴ του».

Ἡ ἀλγυισία ποὺ κρατεῖ ἀπαρσάλευτη τὴν ἡθικὴ αὐτή, μαλακώνεται στὴν ποίηση τοῦ Καβάφη ἀπὸ ἓνα ἔσω τε ρ ισ μ ό, ποὺ δὲ μᾶς ἀφίνει νὰ ἔχομε πεποιθήση στὴ δύναμή μας, ποὺ μᾶς συγχωρᾷ πολλές φορές νὰ εἴμεθα ἄτολμοι καί ὑποχωρητικοί.

Τέτοια φιλοσοφία, καί ὅπως τὴ παρουσιάσαμε, δὲν εἶνε ἀπλὸς τρόπος ἀντίληψης. Περιπλέκεται καί καταντᾷ ἀκόμα παραξένη μὲ τὸ αἶσθημα, ποὺ τὴ διαπνέει στοῦ βάθος, τῆς ματαιότητος κάθε ἀνθρώπινης ἀντίστασης στὸν ἀναπόφευγον ἐρχομὸ τοῦ μοιραίου.

Ὅμως ἡ πῶσις μας εἶνε βεβαία, Ἐπάνω
στὰ τείχη, ἄρχισεν ἡδὴ ὁ θρῆνος.
Τῶν ἡμερῶν μας ἀναμνήσεις κλαῖν κ' αἰσθήματα
Πικρὰ γιὰ μᾶς ὁ Πρίαμος κ' ἡ Ἐκάβη κλαῖνε.

Καί ὅμως πρέπει νὰ μένομεν ἐκεῖ ποὺ πρέπει ! Ὁ ἀσκητισμὸς αὐτός, ποὺ πηγάζει ἀπὸ μιάν ἀφθονία διανοητικοῦ πλοῦτου, μᾶς ἐπιτρέπει καμμιὰ φορὰ καί τὰ ἡρωϊκώτερα ἀθλα — τὰ «ἐπικίνδυνα».

Δυναμωμένος μὲ θεωρία καί μελέτη
ἐγὼ τὰ πάθη μου δὲν θὰ φοβοῦμαι, σὰ δειλός.
Τὸ σῶμα μου στὲς ἡδονὲς θὰ δώσω
στὲς τολμηρότερες ἐρωτικὰς ἐπιθυμίες
στὲς λάγνες τοῦ αἵματός μου ὁρμές, χωρὶς
κανένα φόβο, γιὰτί ὅταν θέλω —
καί θάχω θέλησι, δυναμωμένος
ὥς θᾶμαι μὲ θεωρία καί μελέτη —
στὲς δύσκολες στιγμὲς θὰ ξαναβρίσκω
τὸ πνεῦμα μου, σάν πρίν, ἀσκητικό.

Τολμήματα, βέβαια διανοητικά, καί ὅταν ἀκόμα ἀκούγεται ἡ δυνατὴ ὑποβλητικότης τῶν δύο αὐτῶν στίχων, ποὺ εἶναι ἀνώτεροι ἀπὸ τὸν Καβάφη :

Κ' ἔπια ἀπὸ δυνατὰ κρασιά, καθὼς
ποὺ πίνουν οἱ ἀνδρεῖοι τῆς ἡδονῆς.

Οί συμβογλές ὁμως καὶ οἱ προφυλάξεις καὶ οἱ δισταγμοὶ πολλὰς φορὰς ἔρχονται ἀλλεπάλληλοι. (Μάρτιαι εἰδοί, Θεόδοτος.)

Ἄλλοτε ἡ φιλοσοφία τοῦ κατασταλλάζει ἀπὸ ἀνθρώπινη σοφία καὶ πείρα τῶν συνειθειῶν μας, τῶν προλήψεων, ὧν ἐκείνων, ποῦ μὲ τὴν ἀληθινὴν ἢ ψεύτικη γοητεία τοὺς συνιστοῦν τὴ ζωὴ μας.

Καὶ τώρα τί θὰ γίνουμε χωρὶς βαρβάρους ;

Κι' ἂν πτωχικὴ τὴ βρεῖς, ἡ Ἰθάκη δὲν σὲ γέλασε

Ἔτσι σοφὸς ποῦ ἐγίνες, μὲ τόση πείρα,
ἦδη θὰ τὸ κατάλαβες ἡ Ἰθάκη τί σημαίνουν.

Ἡ φιλοσοφία ὁμως αὐτὴ ξεφυλλίζεται καμμιά φορὰ σ' ἓνα εἶδος νοικοκυρίστικης ὀλιγάρκειας, ὅπως στὸ τελευταῖο τοῦ ποιήμα ὁ «Θεόδοτος» ὁ ὁποῖος εἶχε τὸ ἀτύχημα νὰ ἐξεγείρει τὴν ὀργὴν τῆς σύνταξης τῶν «Γραμμάτων». Καὶ ἀλήθεια. Ἐκτὸς ἀπὸ τὴ πραγματικὰ κατώτερη φιλοσοφικὴ τοῦ ἔννοια, κόβεται στὴ μέση μὲ τὸ περιφρονητικὸ ἐκεῖνο «τί ἀνώτερος;» ποῦ σὲ σταματᾷ ἀμέσως, σὰν ὅλως διόλου ἄτεχνα βαλμένο. Ὅστερ' ἀπ' ὅλες ἐκεῖνες τὶς ἀρνητικὰς φράσεις, ὁ σχετλιασμὸς μετριάξει μᾶλλον τὴ στερητικὴ ἔννοια ποῦ ἤθελε νὰ δώσει στοὺς στίχους τοῦ ὁ ποιητῆς.

Τὰ καλλίτερα γιὰ μένα ποιήματα τοῦ Καβάφη εἶναι τὰ μουσικά, ἐκεῖνα ποῦ μὲ τὴ σιγανὴ μελωδία τοὺς, ὑποβάλλουν τὴ πικρότατη, καλλίτερα, τὴ πολυνοσταλγημένη θύμηση ἐκείνων ποῦ πέρασαν, εἴτε ἀγαπημένα πρόσωπα εἶνε, εἴτε ἀλησμόνητες στιγμὲς, ποῦ φαντασθήκαμε μιὰν εὐτυχία ἢ ποῦ μᾶς ἀποκαλύφθηκε ἡ πλίνη τῶν ὀνείρων καὶ τῶν σχεδίων μας.

Ὅταν νοιώθεις τὴν ἐξαύλωση τῆς στιγμῆς αὐτῆς, ἀδάκρυτος καὶ ὑπερήφανος :

Σὰν ἔτοιμος ἀπὸ καιρό, σὰ θαρραλέος,
σὰν ποῦ ταιριάζει σε ποῦ ἀξιώθηκες μιὰ τέτοια πόλι,
πλησίασε σταθερὰ πρὸς τὸ παράθυρο,
κι' ἄκουσε μὲ συγκίνηση, ἀλλ' ὄχι
μὲ τῶν δειλῶν τὰ παρακάλια καὶ παράπονα
ὥς τελευταία ἀπόλαυση τοὺς ἥχους,
τὰ ἐξαισία ὄργανα τοῦ μυστικοῦ θιάσου,
κι' ἀποχαιρέτα τὴν τὴν Ἀλεξάνδρεια ποῦ χάνεις.

Μὲ τραβοῦνε πολὺ ἀκόμα καὶ οἱ σύντομοι λυγμοὶ ποῦ ἄξαφνα ξεφεύγουν ἀπὸ τὸ πολὺ, παρὰ πολὺ, προσεκτικὸ στόμα τοῦ. Στὸ «ἐπίστρεφε» (ἐπέστρεφε ἢ ἐπλίστρεφε;) καὶ στὸ «Μακρυνά».

.... Μόλις θυμοῦμαι πιά τὰ μάτια, ἦσαν θαρρῶ, μαβιά...

Ἄ ναί, μαβιά· ἓνα σαπφειρίνο μαβί.

Πολλὰς φορὰς ὁ Καβάφης στὰ ποιήματά του μᾶς δίνει μιὰν ἐντύπωση. Ἐνα σχέδιο ἀπὸ λιτὰς γραμμές, ὅπου οἱ σκιὰς εἶνε μερικὲς γλίσκορες σκέψεις. (Ἐνας Γέρος).

Ἄλλοτε τὸν τραβᾶ ἡ ἑλληνιστικὴ ἐποχὴ καὶ προσπαθεῖ νὰ μᾶς ζωντανεύσει ἐπεισόδια τῆς χωρὶς νὰ μπορεῖ νὰ πεῖ κανεὶς πῶς τὸ ἐπιτυχαίνει ποιητικά. Καμμιά φορὰ φαίνεται σὰ νὰ μὴ μπόρεσε ν' ἀποφύγει τὴν γνωστὴ ἀρρώστεια τῶν αἰσθητικῶν οἱ ὁποῖοι, μὲ μιὰ τεχνητὴν ἀφαίρεση τοῦ ἑαυτοῦ των, καμόνονται πῶς βρίσκουν τὴ συγκίνησιν καὶ στ' ἀνομοιότερα περιβάλλοντα. «Στὴν Ἐκκλησίᾳ» τοῦ μάταια ὁ νοῦς του «πιαίνει σὲ τιμὲς μεγάλης τῆς φυλῆς μας—στὸν ἔνδοξόν μας Βυζαντινισμόν», δὲ μᾶς συγκινεῖ.

Δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ φαντασθῇ λ ι τ ὴ τ ε ρ ο ποιητὴ ἀπὸ τὸν Καβάφη. Τρέμει μὴ τοῦ ξεφύγει καμμιά παραπάνωσι λέξι. Ζυγιάζει τοὺς στίχους του μὲ μιὰ πολυστάθμιστὴ λεπτολογία. Ἀποφεύγει ἐπίμονα τὰ ἐξωτερικὰ στολίδια. Κάμνει μιὰν ὁλόκληρην ἐργασίαν διαλογῆς, πού νὰ μὴν μπορεῖ νὰ διαφύγει ἀπὸ τὸ στενοπλέμματο κόσκινο τοῦ γούστου του κάτι πού θὰ ἦτο περιττό. Καὶ αὕτῃ ἡ μοναδικὴ πραγματικὰ λιτότης προβάλλεται ἀπὸ τὸν ποιητὴ τὸν ἴδιον, ὡς ἡ ἀρετὴ τοῦ ἡ πιὸ συστατικὴ γιὰ τὴ συγγένειά του πρὸς τὴν ἀρχαίαν τέχνη. Ἀλλὰ ὁ Καβάφης δὲν εἶναι ἀρχαῖος Ἕλληνας! Φέρνει μέσα του, μὲ ὅλην τὴν ἡρεμὴ σοφίαν του, κάποια πίκρα καὶ κάποιαν ἀπαισιοδοξίαν, πού δύσκολα κρύβονται. Καὶ δὲν θ' ἀρκοῦσε ὁ σεβασμὸς τοῦ κλασσικοῦ ὁρισμοῦ τῆς ἀρχαίας τέχνης: «μὲ μικρὰ μέσα, μεγάλα ἀποτελέσματα», γιὰ νὰ μᾶς ὑψώσει στὸ ἡρεμαῖον φῶς τῆς ἑλληνικῆς ἀντίληψης. Πόσο ξένος στὸν Ὀμηρικὸ ἥρωα εἶνε ὁ ταξιδευτὴς τῆς «Ἰθάκης» του—χωρὶς νὰ θέλω νὰ πῶ πῶς δὲ μοῦ ἀρέσει γι' αὐτό. Ἡ λιτότης τοῦ ποιητῆ εἶνε ἡ μεγάλη του ἀρετὴ Δίνει στὴν ποίησίν του ἐκεῖνον τὸν ἐκλεκτικὸν τόνον πού τὸν ξεχωρίζει ἀνάμεσα στοὺς ἄλλους, σὰν ἀριστοκρατικόν. Ἀλλὰ πρέπει νὰ ὁμολογήσωμε πῶς δὲν μπόρεσεν ὁ ποιητὴς νὰ ξεφύγει τὸν κίνδυνον πού τοῦ στήνει ἡ ἴδια του ἡ ἀρετὴ Ξεπέφτει πολλὰς φορὰς στὴν ἄγωνα ξηρότητα. Ἡ σωτήρια δηλαδὴ ἀντίδραση, σ' ἓνα ξετραχηλισμένον λυρισμὸ τῶν πολλῶν, κατάντησε σύστημα, πού ὑποτάζε τὸν ἴδιον ἐπινοητὴν του. Καὶ ἔτσι μᾶς παρουσιάζεται πολλὰς φορὰς ὁ ποιητὴς ἀνεπαρκής, δηλαδὴ φτωχός. Περικόπτει τὸν λυρισμὸ ἀπὸ ὑπερβολικὴν scrupule, καὶ, ὡσὰν νὰ τοῦ ἀπολίπανε τὰ θέματα, καταφεύγει σὲ ἀντιποιητικὰ ἱστορικὰ ἢ ἀνεκδοτικὰ ἐπεισόδια. (Ἡ δόξα τῶν Πτολεμαίων, Εὐρύωνος Τάφος, Λυσίου Γραμματικοῦ Τάφος.)

Ὁ Καβάφης μεταχειρίζεται τὸ ἐ λ ε ὕ θ ε ρ ο μέτρο, μὲ μιὰ μαεστρία. Ὁ ρυθμὸς καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν συλλαβῶν πρέπει νὰ δουλεύουν στὸ ξετύλιγμα τῆς σκέψης. Σὲ πολλὰ μέρη, ὅπου νομίζει ὁ ποιητὴς ὅτι κάτι πρέπει νὰ ἐκφρασθῇ μὲ μιὰν ἀλλαγὴν τοῦ ρυθμοῦ, μεταχειρίζεται διάφορα μέτρα. Τέτοια ἐλευθερία, πρὸ πάντων γιὰ τὴ διανοητικὴ ποίησιν, μοῦ φαίνεται ὡς πολὺ νόμιμη. Ἡ μουσικὴ καὶ ὁ ρυθμὸς, σὲ τέτοιο εἶδος εἶνε πολὺ ἐσωτερικοὶ καὶ οἱ ἀλλαγὰς τῶν μέτρων σὰ νὰ ζωγραφίζουν τὰς κινήσεις τῶν συλλογισμῶν καὶ τῶν παραστάσεων.

Γνωρίζω πῶς ὁ Καβάφης ἔχει ὁλόκληρην θεωρίαν γιὰ τὴν ἀξίαν τῶν φωνηέντων καὶ θέλει νὰ ἐκμεταλλεῖται τὴ τραχύτητα ἢ τὴ μαλακότητα τους γιὰ νὰ προξενήσῃ τὴν ἐντύπωσιν πού πρέπει. Καὶ ἔτσι ὁ ποιητὴς ἔχει ὁλόκληρον σύστημα στιχουργίας πού ἔφτασε στὸ τέλος νὰ καθορισθῇ σὰν ἓνα ὄργανον ἀντικειμενικόν. Μὲ τὸν καιρὸ βέβαια κάθε γερὸς τεχνίτης κατορθώνει νὰ ὑποτάξῃ τὸ ὄργανόν του καὶ νὰ ἐπωφελεῖται ἀπὸ τὰ διάφορα μέσα πού δίνει ἡ κυριαρχία του αὐτῇ. Μὰ ὅταν, στὴ ποίησιν πρὸ πάντων, ἡ ἐπιδεδξιότητα αὐτῇ παύει νὰ ρυθμίζεται ἀπὸ μιὰν ἐσωτερικὴν ἀνάγκην, καταντᾷ μιὰ ἐπίδειξις ἀκροβατικῆς.

Ἔτσι ὁ Κρβάφης θεωρεῖ τὴ στιχουργία, ἴσως, ὡς τὰ δύο τρίτα τῆς ποίησης. Καὶ ὁμως δὲν γνωρίζω ποιητὴ πρὶν νὰ τραβᾷ ὀλιγώτερο τὸν ἀναγνώστη του μὲ τὴν ἐξωτερικὴ τέχνη τῶν στίχων του. Καὶ φοβοῦμαι πῶς ἡ ξηρότης καὶ τὸ ἀντιποιητικὸ μερικῶν κομματιῶν του θὰ ὀφείλεται στὴ γνώμη του αὐτὴ γιὰ τὴ στιχουργία. Ἄν λείπει δηλαδὴ ἡ ποίηση, παρηγοριέται μὲ τὴ στιχουργία πού εἶνε τὰ δύο τρίτα! Θὰ καταντήσουμε τότε στὸν καλὸν ἐκεῖνο γέρο καθηγητὴ τοῦ Ἀνατόλ Φράνς, πού ἔκαμνε εἰδικὲς μελέτες γιὰ τὴ λατινικὴ μετρικὴ καὶ πού μπροστὰ σ' ἓνα ἐξάμβλωμα νεώτερης ποίησης διερωτᾶτο: «Καὶ ἂν ἐπρόκεινο γιὰ ἀριστούργημα!»

Ἐχουν χαρακτηρίσει τὴν ποίηση τοῦ Καβάφη σ π α ν ί α ν. Πράγματι. Φαντάζομαι νὰ πέφτει ἐπάνω της ἓνα παράξενο, ἀσυνείθιστο ἡμίφως. Πρωτότυπη στὴ σύλληψή της καὶ στὴν ἐκτέλεση, σὰ νὰ μοῦ φαίνεται γεννημένη μὲ τὸν Καβάφη καὶ προωρισμένη νὰ πεθάνει μαζύ του. Ἡ ποίηση τοῦ ἐπίτρεψε νὰ σταθεῖ σ' ἓνα κάποιο σκαλί, γιὰ νὰ μεταχειρισθούμε μιὰν ἔκφραση δική του. Σχεδὸν ἀπὸ τὴν ἀρχή, μπόρεσε νὰ σφυγμομετρήσει τὴν ἐμπνευσή του καὶ νὰ περιορισθεῖ ἐκεῖ πού ἔπρεπε. Ἀνομολόγητα ἴσως, ἀλλ' ὁμως ἀποτελεσματικά.

Ὁ κ. Ξενοπούλος, ὅταν τὸν πρωτοπαρουσίαζε στὰ «Παναθήναια» σκιαγραφοῦσε τὸν ἄνθρωπο ὡς «βαθειὰ μελαχροινό, μὲ μαῦρο μουστακάκι, μὲ περιβολὴν Ἀλεξανδρινοῦ κομψευομένου». Ἄμα διάβασα τὶς γραμμὲς αὐτὲς προσπάθησα ν' ἀναπαραστήσω νοερὰ τὸν ποιητὴ. Μοῦ ἐστάθη ἀδύνατο. Τὸ σκίτσο, φαίνεται, πού μοῦ ἔδινε ὁ Ἀθηναῖος λόγιος δὲν παριστοῦσε τὸν ἄνθρωπο πού ἐγνώριζα ἐγώ. Ἀλήθεια, ὁ κ. Καβάφης οὔτε νέος εἶνε πιά, οὔτε κομψευόμενος, οὔτε μαῦρο μουστακάκι φέρει — τὸ τελευταῖο μάλιστα αὐτὸ ἦτανε, καθὼς κατάλαβα ἔπειτα, πού μ' ἐμπόδιζε νὰ συλλάβω τὴν πραγματικιά του εἰκόνα. Τώρα, μὲ τὴ παράξενη φυσιογνωμία του πού ὅλο καὶ κάτω κρύβει κάτω ἀπὸ διαρκὴν ἔκφραση συγκατάβασης καὶ ὑποχωρητικότητας, μὲ τὸ ἀόριστον ἐκεῖνο βλέμμα, πού, ὅταν σιωπᾷ, ἔχει κάτω τὸ περίτρομο, μπορεῖ νὰ μᾶς δώσει καὶ ἄλλα ποιήματα, σὰν τὰ καλὰ του. Μπορεῖ νὰ ἐξακολουθήσει στὸ ἐξῆς νὰ μᾶς δίνει μόνο «Θεόδοτους» καὶ «Ἐπιταφίους». Ἐνα πράγμα εἶνε ὁμως βέβαιο πῶς, μὲ ὅλα τὰ ἐλαττώματά του, ὁ Καβάφης, ὄχι μόνο ξεχωρίζει ἀπὸ τοὺς ἐρασιτεχνικά φιλολογούντας ἐδῶ, μὲ μιὰν ἀφοσίωση στὸ ποιητικόν του ἔργο, ἀλλὰ εἶνε ποιητὴς — ἐκεῖ πού ἔφθασε, λίγο δὲν εἶνε.»